

ROBERT HARRIS

IM
PERI
UM

IMPÉRIUM

ROBERT HARRIS

IMPÉRIUM

---

sloart

Copyright © Robert Harris 2006
Slovak Edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2007, 2017
Translation © Marián Gazdík 2007, 2017

ISBN 978-80-556-2748-9

*Venované pamiatke
Audrey Harrisovej
1920 – 2005
a
Samovi*

TIRO, M. Tullius, Cicerónov tajomník. Nebol len pravou rukou tohto rétora a jeho pomocníkom v literárnej tvorbe, ale aj sám bol autorom s nemalou reputáciou a vynálezcom umenia rýchlopisu, ktorý umožnil úplne a správne zapísať slová verejných rečníkov, nech bol ich prejav akokoľvek rýchly. Po smrti Ciceróna si Tiro kúpil statok neďaleko Puteoli, na ktorý sa utiahol a kde podľa Hieronyma žil, až kým nedosiahol sto rokov života. Asconius Pedianus (podľa Milon. 38) odkazuje na štvrtú knihu životopisu Ciceróna od Tiróna.

Slovník gréckej a rímskej biografie a mytológie,
Vol. III, zostavil William L. Smith, Londýn 1851.

„Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica, forensia, urbana, provincialia, in re privata, in publica, in studiis, in literis nostris...“

„Tvoje služby mne sa nedajú porátať – v mojom dome aj mimo neho, v Ríme i v zahraničí, v súkromných ako aj verejných záležitostiach, v mojich štúdiách a literárnej tvorbe...“

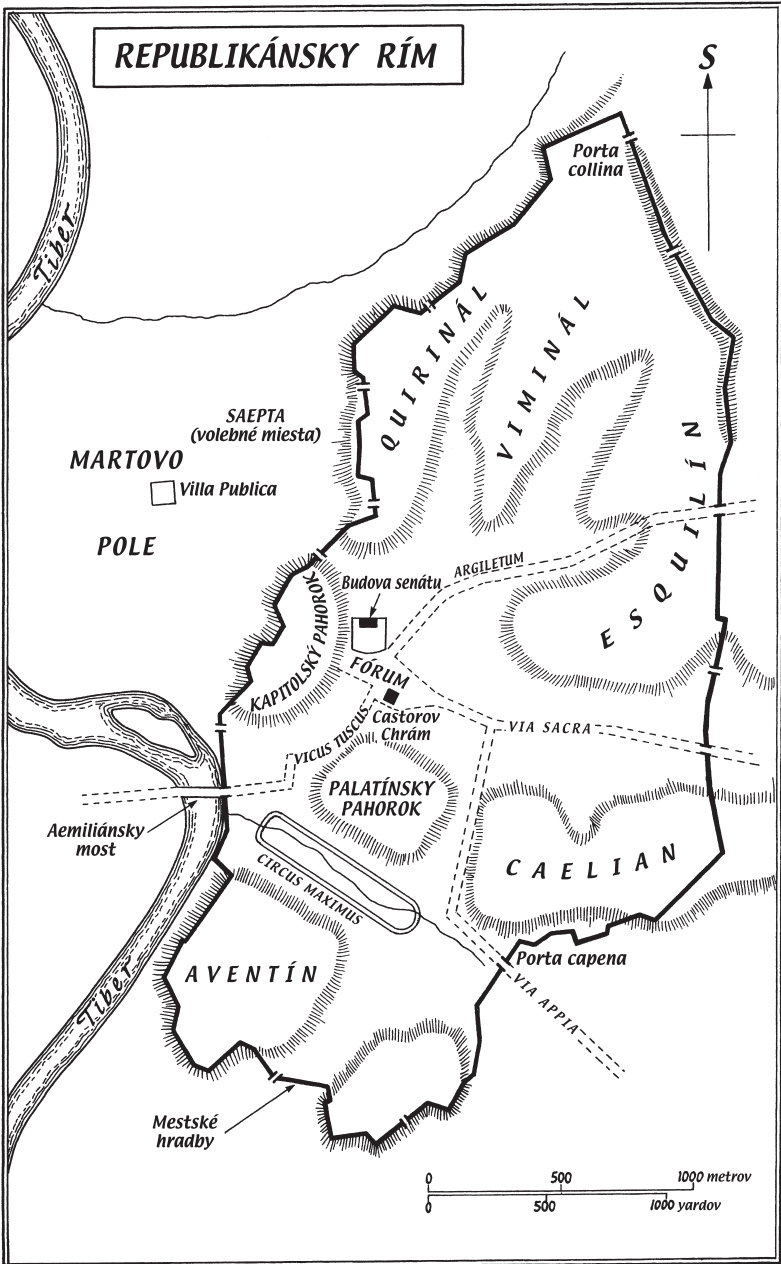
Cicero, list Tirónovi, 7. novembra 50 pr. Kr.

REPUBLIKÁNSKY RÍM

S

MARTOVO

SAEPTA
(volebné miesta)

Villa Publica

POLE

KAPITOLSKÝ PAHÓROK
Budova senátu
FORUM
Caštorov Chrám

PALATÍNSKY PAHÓROK

Aemiliánsky most

CIRCUS MAXIMUS

AVENTÍN

Mestské hradby

Porta collina

QUIRINÁL

VIMINÁL

ESQUILÍN

ARGILETUM

CAELIAN

Porta capena

VIA APPIA

0 500 1000 metrov
0 500 1000 yardov

PRVÁ ČASŤ

SENÁTOR

79 - 70 pr. Kr.

„Urbem, urbem, mi Rufe, cole et in ista luce vive!“

„Rím! Drž sa Ríma, môj drahý priateľ, a ži v žiari veľkomesta!“

Cicero, list Caeliovi, 26. júna 50 pr. Kr.

I

Volám sa Tiro. Počas tridsiatich šiestich rokov som bol dôverným tajomníkom rímskeho štátnika Ciceróna. Spočiatku to bolo vzrušujúce, potom ohromujúce, neskôr namáhavé a napokon extrémne nebezpečné. Verím mu, že v tých rokoch strávil so mnou viac hodín ako s kýmkoľvek iným vrátane svojej vlastnej rodiny. Bol som svedkom jeho súkromných schôdzok a doručoval som jeho tajné posolstvá. Zapisoval som jeho prejavy, listy a literárne diela, dokonca aj jeho poéziu – bolo to také množstvo slov, že som musel vyvinúť čosi, čo sa bežne nazýva rýchlopis, aby som sa vyrovnal s týmto prúdom; je to systém, ktorý sa doteraz používa na zapisovanie rokovaní senátu, za čo som dostal skromnú penziu. Táto spolu s niekoľkými dedičstvami a láskavosťou priateľov mi poskytuje dostatok prostriedkov, aby som sa na dôchodku uživil. Ja veľa nepotrebujem. Starší ľudia žijú zo vzduchu a ja som veľmi starý – takmer storočný, tak mi aspoň vravia.

Za tie desaťročia, ktoré nasledovali po jeho smrti, často sa ma pýtali, zvyčajne šeptom, aký bol Cicero v skutočnosti, ale ja som vždy zachovával mlčanie. Ako som mal vedieť, kto je vládny špión a kto nie? Každú chvíľu som očakával, že sa stanem obeťou čistky. Ale keďže sa môj život už takmer skončil a ničoho viac sa nebojím – dokonca ani mučenia, lebo by som nevydržal ani sekundu v rukách carnifexa a jeho pomocníkov –, rozhodol som sa, že toto dielo ponúknem ako svoju odpoveď. Bude sa opierať o moju pamäť a dokumenty, ktoré mi boli zverené do starostlivosti. Keďže čas, ktorý mi ostáva, je určite krátky, rozhodol som sa, že ho napíšem veľmi rýchlo, pričom použijem svoj stenografický systém na niekoľkých zvitkoch najjemnejšieho papyru, ktorý som si už dlho zbieral na tento účel – volajú ho Hieratica, s horším papierom sa neuspokojím. Dopredu sa modlím, aby mi boli

odpustené všetky chyby a nedokonalosti štýlu. Tiež sa modlím k bohom, aby som svoje dielo dokončil skôr, ako nadáde môj vlastný koniec. Posledné slová, ktoré Cicero vyslovil, bola žiadosť, aby som o ňom povedal pravdu, a to sa budem snažiť dosiahnuť. Aj keď z toho nevyjde vždy ako ideál cnosti, nuž, nech je tak. Moc prináša človeku mnohé prepychové veci, ale málokedy sa medzi nimi nájdú čisté ruky.

A ja budem spievať o moci a o človeku. Mocou myslím oficiálnu, politickú moc – to, čo v latinčine poznáme pod pojmom *impérium* – moc nad životom a smrťou, ktorú štát prepožičal jednotlivcovi. Stovky mužov hľadali túto moc, ale Cicero bol v histórii republiky jedinečný v tom, že ju nepresadzoval inými prostriedkami ako svojím vlastným talentom. Na rozdiel od Metella alebo Hortensia nepochádzal z nijakej z veľkých aristokratických rodín, čo mali za sebou celé generácie politických výhod, z ktorých mohli čerpať v čase volieb. Nemal nijakú mocnú armádu, ktorá by podporovala jeho kandidatúru, ako mali Pompeius alebo Caesar. Nemal Crassovo obrovské bohatstvo, ktoré by mu vydláždilo cestu. Jediné, čo mal, bol hlas – a iba silou svojej vôle ho premenil na najznámejší hlas na svete.

Keď som k nemu vstúpil do služby, mal som dvadsaťštyri rokov. On mal dvadsaťsedem. Bol som domáci otrok – narodil som sa na rodinnom panstve na pahorkoch pri Arpine –, ktorý dovtedy nikdy nevidel Rím. Cicero bol mladý advokát, ktorý trpel nervovou vyčerpanosťou a snažil sa prekonať obrovské vrodené telesné chyby. Málokto by stavil na to, že čo i len jeden z nás má nejakú šancu.

V tomto čase Cicerónov hlas ešte nebol tým obávaným nástrojom, akým sa stal neskôr, ale bol drsný a občas sa zakoktal. Jeho problém, myslím, spočíval v tom, že v hlave sa mu vynorilo priveľa slov, ktoré sa mu vo chvíľach stresu zadrhli v krku, ako keď sa pár oviec, na ktoré zozadu tlačí črieda, snaží prepchať cez vrátka. V každom prípade boli tieto slová príliš pompézne, aby im jeho obecenstvo porozumelo. Nesústredení poslucháči ho zvykli volať Učenec alebo Grék, a vôbec to nemysleli ako kompliment. Hoci nikto nepochyboval o tom, že má na rečníctvo talent, jeho telesná schránka bola priveľmi krehká, aby uniesla jeho ambície. To, že si niekoľko hodín pri obhajovaní namáhal hlasivky, často pod holým nebom vo všetkých ročných obdobiach, spô-

sobilo, že niekoľko dní lapal po dychu a stratil hlas. K jeho trápeniam sa pridali chronická nespavosť a zlé trávenie. Aby som to povedal otvorene, ak mal postúpiť v politike, po čom zúfalo túžil, potreboval profesionálnu pomoc. Preto sa rozhodol stráviť zopár dní mimo Ríma a cestovať, aby si jeho myseľ oddýchla a aby sa poradil s poprednými učiteľmi rétoriky, z ktorých väčšina žila v Grécku a v Malej Ázii.

Pretože som mal na starosti malú knižnicu jeho otca a slušne som ovládal gréčtinu, Cicero ho požiadal, aby si ma mohol požičať, ako si človek požičiava knihu, a vziať si ma so sebou na Východ. Mojou úlohou bolo dohliadať na program, najímať dopravné prostriedky, platiť učiteľov a podobne, a o rok neskôr som sa mal vrátiť k svojmu starému pánovi. Napokon ma nikdy nevrátil, tak ako mnoho užitočných kníh.

Stretli sme sa v prístave Brundisium v deň, keď sme mali vyplávať na lodi. Bolo to za konzulátu Servilia Vatiu a Claudia Pulchera, šesťstoosedemdesiateho piateho roku po založení Ríma. Cicero vtedy ešte vôbec nebol takou impozantnou osobnosťou, akou sa stal neskôr, ktorej črty boli natoľko známe, že nemohol kráčať ani po najtichšej ulici bez toho, aby ho nepoznali. (Premýšľam nad tým, čo sa stalo so všetkými tými tisíckami búst a portrétov, ktoré kedysi zdobili toľko súkromných domov a verejných budov. Mohli rozbiť a spáliť všetky busty?) Mladík, ktorý stál v prístavisku v to jarné ráno, bol chudý, mal oblé plecia, neprirodzene dlhý krk, na ktorom sa pohyboval hore-dolu ohryzok veľký ako detská päst, vždy keď niečo prehltal. Mal vypúlené oči, sinavú pokožku, vpadnuté líca; skrátka samo zosobnenie choroby. Pamätám sa, že som si pritom pomyslel: *Nuž, Tiro, radšej si tento výlet dobre užij, pretože nebude trvať dlho.*

Najprv sme išli do Atén, kde Cicero sľúbil sám sebe lahôdku v podobe štúdia filozofie na Akadémii. Odniesol som mu tašku do prednáškovej haly, a práve keď som sa zvrtol na odchod, zastavil ma a chcel vedieť, kam idem.

„Sadnúť si do tieňa s ostatnými sluhami dovedy,“ odvetil som, „kým ma nebudeš potrebovať.“

„Určite budem,“ oznámil mi. „Chcem, aby si vykonával veľmi náročnú prácu. Chcem, aby si sem chodil so mnou a učil sa trochu filozofiu, aby som sa na našich dlhých cestách mal s kým porozprávať.“

Tak som ho nasledoval dnu a mal som tú česť, že som počul samého Antiocha Ascalónskeho, ktorý vyhlásil tri princípy

stoicizmu – cnosť stačí na získanie šťastia, nič okrem cnosti nie je dobré a nie je rozumné dôverovať emóciám – tri jednoduché pravidlá, ktoré keby ľudia dodržiavali, vyriešili by všetky problémy sveta. Cicero a ja sme následne prediskutovali spomínané otázky a v tejto intelektuálnej oblasti sa na rozdielnosť nášho postavenia vždy zabúdalo. U Antiocha sme zostali šesť mesiacov a potom sme sa vydali na cestu, aby sme naplnili skutočný cieľ nášho putovania.

Prevládajúcou školou rétoriky v tých časoch bola takzvaná Ázijská škola. Bola to rozvláčna a kvetnatá škola, plná pompéznych fráz a cinkajúcich rytmov, jej prednes sprevádzalo časté hojkanie a kráčanie hore-dolu. Jej významným predstaviteľom v Ríme bol Quintus Hortensius Hortalus, ktorého vo všeobecnosti pokladali za najlepšieho rétora svojej doby a ktorému čudný pohyb nôh vyniesol prezývku Majster tanečník. Cicero, ktorého cieľom bolo objaviť jeho triky, si zamienil vyhľadať všetkých učiteľov Hortensia: Menippa Stratonicejského, Dionýzia Magnesiovského, Aichyla Knidského, Xenokla Addramyttijského – už len ich mená pripomenú vôňu ich štýlu. S každým strávil Cicero celé týždne, trpezlivo študoval ich metódy, až kým nezískal dojem, že dosiahol ich úroveň.

„Tiro,“ oslovil ma raz večer, pričom si zobol z taniera svojej obľúbenej varenej zeleniny. „Už mám dosť týchto navoňavovaných poskakujúcich šašov. Zariadiš, aby ma na Rodos vzal člň z Lorymy. Zmeníme kurz a zapíšeme sa do školy Appolónia Molona.“

A tak sa stalo, že jedného jarného rána hneď po východe slnka, keď boli úžiny Karpatského mora hladké a mliečne ako perla (musíte mi prepáčiť príležitostné ozdôbky: čítal som priveľa gréckej poézie, aby som si udržal prísny latin-ský štýl), plavili sme sa na veslici z pevniny k tomuto pradávnomu skalnatému ostrovu, kde nás na nábreží očakávala územčistá postava samého Molona.

Molon bol právnik pôvodom z Alabandy, ktorý v minulosti brilantne obhajoval na rímskych súdoch a dokonca ho pozvali, aby predniesol v senáte prejav v gréčtine – čo bola neslýchaná pocta – potom sa utiahol na dôchodok na Rodos a otvoril si vlastnú rečnícku školu. Jeho teória rečníctva, presne opačná ako Ázijská škola, bola jednoduchá: priveľmi sa nepohybovať, hlavu držať vzpriamenú, nevzdať sa od danej témy, rozosmiať ľudí, rozplakať ich, a keď si získaš ich sym-

patie, rýchlo si sadnúť. „Lebo nič,“ povedal Molonský, „nevyšne rýchlejšie ako slzy.“ Toto bolo oveľa bližšie Cicerónovmu vkusu a úplne sa odovzdal do rúk Molona.

Prvé, čo Molon urobil, bolo, že mu v ten večer ponúkol misu vajec natvrdo s omáčkou z ančovičiek, a keď ich Cicero zjedol – nie bez námietok, to mi verte –, nasledoval poriadny kus mäsa opečený na drevenom uhlí, ku ktorému podával pohár kozieho mlieka. „Mladý muž, potrebuješ trochu nabrať na tele,“ povedal mu, pričom si poklepal na hrudník objemný ako súdok. „Chatrná pišťalka nikdy nevydala poriadny tón.“ Cicero naňho síce zagánil, ale začal poslušne prežívať, až kým nemal prázdny tanier, a v tú noc spal tvrdo po prvý raz za celé mesiace. (Viem to, lebo som zvyčajne spal na zemi pred jeho dverami.)

Na úsvite sa začali fyzické cvičenia. „Rečenie na fóre,“ vyhlásil Molon, „sa dá prirovnať k pretekom v behu. Človek potrebuje výdrž a silu.“ Na Ciceróna nafingoval úder a ten zo seba vydal hlasné „úf“ a zakolísal sa dozadu, len-len že nespadol. Molon mu povedal, aby sa rozkročil, s vystretými kolenami, a potom ho zohol od pásu nadol dvadsaťkrát, aby sa dotkol zeme po oboch stranách nôh. Vzápätí ho položil na chrbát a prikázal mu spojiť si ruky za hlavou a opakovane dvíhať trup bez toho, aby pohol nohami. Ďalej si mal ľahnúť na brucho a zdvihnúť sa výlučne silou rúk, znova dvadsaťkrát, ale nezohnúť pritom kolenná. Takýto bol režim prvý deň a každý deň sa pridávali ďalšie a čoraz dlhšie cvičenia. Cicero spal zasa zdravo a tentoraz nemal ani ťažkosti s jedením.

Na cvičenie deklamovania Molon vyviedol svojho nadšeného žiaka von z tienistého dvora do sparného poludnia a nechal ho recitovať rečnícke cvičenia – obyčajne nejakú scénu zo súdu alebo monológ z Menandra –, kým sám bez zastavenia kráčal hore strmým brehom. Takýmto spôsobom, zatiaľ čo mu pod nohami pobehovali jašteričky a publikum tvorili len cvrlikajúce cikády v olivovníkoch, Cicero si posilňoval pľúca a naučil sa, ako na jedno nadýchnutie vysloviť čo najviac slov. „Umiestni svoj hlas do strednej oblasti,“ inštruoval ho Molonský. „Tam je sila. Nič príliš vysoko ani nízko nie je dobré.“ Popoludní ho Molon zvyčajne zaviedol na štrkovú pláž kvôli nasmerovaniu prúdu jeho reči, odkráčal osemdesiat krokov (maximálna hranica dosahu ľudského hlasu) a nechal ho deklamovať s hukotom a šumom mora v pozadí – je to najbližšie, povedal, k mrmlaniu troch tisícok ľudí pod

holým nebom alebo k prirodzenému šumu niekoľkých sto-
vák ľudí počas bežnej konverzácie v senáte. Na tieto rušivé
momenty si Cicero bude musieť zvyknúť.

„Ale čo obsah toho, o čom mám hovoriť?“ spýtal sa ho Ci-
cero. „Určite si získam pozornosť hlavne silou svojich argu-
mentov, či nie?“

Molon pokrčil plecami. „Obsah ma nezaujíma. Spomeň si
na Demostena: ‚V rečníctve zaväžia len tri veci. Prednes,
prednes a zasa prednes.‘“

„A moje koktanie?“

„Ani kok-ta-tanie ma ne-zaujíma,“ odpovedal mu s úškr-
nom Molon a žmurkol okom. „Vážne, prejavu to dodáva za-
ujímavosť a vytvára dojem poctivosti. Demostenes sám tro-
chu šušlal. Publikum sa identifikuje s týmito chybami. Len
dokonalosť je nudná. A teraz kráčaj ďalej po pláži a usiluj sa,
aby som ťa počul.“

A tak som mal to privilégium, že som už od samého za-
čiatku videl, ako sa triky jedného rečníka odovzdávajú dru-
hému. „Človek nesmie zoženštene nakláňať krk ani krútiť
prstami. Nehýb plecami. Ak už musíš použiť prsty v nejakom
geste, skús ohnúť prostredník k palcu a vystrieť ostatné tri
prsty – tak to má byť, to je dobré. Ale oči musia byť *vždy* o-
brátené v smere tohto gesta, okrem prípadov, keď musíme
niečo odmietnuť: ‚Ó, bohovia, odvráťte takú pohromu!‘ ale-
bo aj ‚Nemyslím, že by som si zaslúžil takú poctu.‘“

Nič sa nemohlo zapísať, lebo žiadny rečník hodný tohto
mena by nemohol ani snívať o tom, že by nejaký text prečí-
tal, alebo sa pozrel do poznámok. Molon dával prednosť štan-
dardnej metóde memorovania textu: imaginárnej prechádz-
ke po dome rečníka. „Umiestni prvú poznámku, ktorú chceš
vysloviť, do vstupnej haly a predstav si, že tam leží, potom
druhú do átria a tak ďalej, až budeš chodiť po dome spôso-
bom, akým po ňom prechádzaš normálne, pričom prirad
jednu časť svojho prejavu nielen každej izbe, ale aj každému
výklenku a soche. Uisti sa, či je každé miesto dobre osvetle-
né, jasne určené a odlišné. Ináč sa budeš tackať po dome ako
obyčajný ožran, ktorý sa po nejakej oslave snaží nájsť svoju
postel.“

Cicero nebol v tú jar a leto jediným žiakom na akadémii
Molona. Časom sa k nemu pridali Cicerónov mladší brat
Quintus a bratanec Lucius, ako aj jeho dvaja priatelia: Servius,
nervózny právnik, ktorý sa chcel stať sudcom, a Atticus, ele-

gantný, očarujúci Atticus, ktorý nemal nijaký záujem o rečníctvo, lebo žil v Aténach a určite nemal v úmysle urobiť kariéru v politike, ale bavilo ho tráviť čas s Cicerónom. Všetci sa čudovali nad zmenou Cicerónovho zdravia a výzoru a počas ich posledného spoločného večera – lebo už prišla jeseň a s ňou čas vrátiť sa do Ríma – sa zhromaždili, aby sa oboznámili s výsledkom, ktorý dosiahol Molon na jeho rečníckom umení.

Kiežby som si vedel spomenúť, o čom Cicero hovoril v tú noc po večeri, ale mám pocit, že som živým dôkazom Demostenovho cynického tvrdenia, že obsah pri prednese nič neznamená. Stál som diskkrétne mimo dohľadu, v tieni, a jediný, čo si teraz dokážem predstaviť, sú nočné motýle, ktoré vírili ako šupinky popola okolo pochodní, žiaru hviezd nad dvorom a zaujaté tváre mladých mužov, červené vo svite ohňa, hľadajúce na Ciceróna. Pamätám sa však na slová Molona, len čo si jeho protežant sadol s posledným úklonom hlavy smerom k imaginárnej porote. Po dlhom mlčaní sa postavil a prehovoril drsným hlasom: „Cicero, gratulujem ti a som tebou očarený. Eutujem Grécko a jeho osud. Jediná sláva, ktorá nám zostala, spočívala v prevahe našej výrečnosti, a teraz si nám zobral aj tú. Vráť sa,“ vyzval ho a urobil gesto tromi natiahnutými prstami smerom k osvetlenej terase a tmavému vzdialenému moru, „choď späť, chlapče, *a doby Rím.*“

Nuž teda dobre. To sa ľahko povie. Ale ako to urobíš? Ako „doby Rím“ bez akejkoľvek inej zbrane okrem svojho hlasu?

Prvý krok je jasný: musíš sa stať senátorom.

Keď sa chcel človek v tých časoch dostať do senátu, musel mať aspoň tridsaťjeden rokov a byť milionárom. Aby som bol presný, bolo treba preukázať úradom majetok v hodnote jedného milióna sesterciov, iba nato, aby sa kvalifikoval na kandidáta v každoročných voľbách v júli, keď sa volilo dvadsať nových senátorov, ktorí mali nahradiť tých, čo v predchádzajúcom roku zomreli alebo príliš schudobneli, aby si udržali svoje miesta. Ale kde mal Cicero zohnať milión? Jeho otec toľko peňazí určite nemal: rodinná usadlosť bola primalá a veľmi zadlžená. A tak mal tri možnosti. Zarobiť si peniaze by však trvalo pridlho a ukradnúť ich bolo zasa príliš riskantné. Tak ich teda po návrate z Rodosu vyženil. Terentia mala sedemnášť rokov, hrud' plochú ako chlapec, na hlave krátke